

מרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי

The Ezri Center for Iran & Persian Gulf Studies

The Persian Gulf Observer

Perspectives on Iran and the Persian Gulf

המשטר האסלאמי באיראן על פרשת דרכים:
פוליטיקה סיעתית לאחר איתאללה מהדוי כני

Issue No. 5

(23 June, 2014)

The Ezri Center for Iran & Persian Gulf Studies at the University of Haifa is happy to launch *The Persian Gulf Observer: Perspectives on Iran and the Persian Gulf*. *The Persian Gulf Observer* will be published periodically, expressing the views and analysis of the Ezri center's researchers on various issues concerning the Persian Gulf region and the countries which lay by its shores. Attached please find the Fifth issue written by Mr. Yossi Mansharof on "The Clerical Regime at the Crossroads: Factional Politics in Iran after Ayatollah Mahdavi-Kani" (In Hebrew).

You are most welcome to follow the Ezri Center's tweets at: <https://twitter.com/EzriCenter> ,
be our friend on Facebook: <https://www.facebook.com/pages/The-Ezri-Center-for-Iran-and-Persian-Gulf-Studies/141080069242626>
and visit our home site: <http://gulfc.haifa.ac.il/>

You are also cordially invited to visit our site in Persian www.TeHTel.com, where you could find interesting material on various aspects of the life in Israel.

The Persian Gulf Observer: מרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה שמח להשיק את *Perspectives on Iran and the Persian Gulf*, בו יוצגו מאמרי דעה שיופצו בתדירות תקופתית, פרי- עטם של חוקרי המרכז על מגוון נושאים מאזור המפרץ הפרסי והמדינות השוכנות לחופיה. להלן הגיליון החמישי ובו מאמר מאת מר יוסי מנשרוף בנושא "המשטר האסלאמי באיראן על פרשת דרכים: פוליטיקה סיעתית לאחר איתאללה מהדוי כני."

אנו מזמינים אתכם לעקוב אחרי ציוצי המרכז בכתובת: <https://twitter.com/EzriCenter> ,

להיות חברים שלנו בפייסבוק: <https://www.facebook.com/pages/The-Ezri-Center-for-Iran-and-Persian-Gulf-Studies/141080069242626>

<http://gulfc.haifa.ac.il/>

ולבקר אותנו באתר הבית: <http://gulfc.haifa.ac.il/>

דוברי ויודעי הפרסית שביניכם מוזמנים לבקר באתר שלנו בשפה הפרסית www.TeHTel.com בו ניתן למצוא חומרים מעניינים על היבטים שונים של החיים בישראל.

המשטר האסלאמי באיראן על פרשת זרכים: פוליטיקה סיעתית לאחר איתאללה מהדוי כני

מר יוסי מנשרוף*

הקדמה

מאז ההודעה ב-4 ביוני 2014 על ההידרדרות החמורה במצבו הרפואי של האיתאללה מוחמד-רזא מהדוי כני (נולד ב-1931) עוקבים חוגי המשטר והתקשורת באיראן בדריכות רבה אחר מצבו. למרות זאת, מועטים הם הדיווחים היוצאים מאיראן אודות ההיערכות של חוגי המשטר להיעדרותו מהזירה הפוליטית במדינה ובנוגע למשמעויות הפוליטיות החשובות שנגזרות מכך. לכתו של איתאללה מהדוי כני, הנחשב למקורבו של המנהיג עלי ח'אמנהאי, מערימה קושי רגיש למשטר ובמיוחד לח'אמנהאי, לאור תפקידו המרכזי והרגיש של איתאללה מהדוי כני כיו"ר מועצת המומחים.¹ שכן, שינוי כלשהו בהרכב צמרת המועצה, עלול להשפיע על מידת פיקוחה על ח'אמנהאי ועל החלטותיה בעניין סוגיות מכריעות במשטר, המתקבלות בכינוסיה הדו שנתיים, הנערכים מאחורי דלתיים סגורות.

איתאללה מהדוי כני לצד עלי ח'אמנהאי

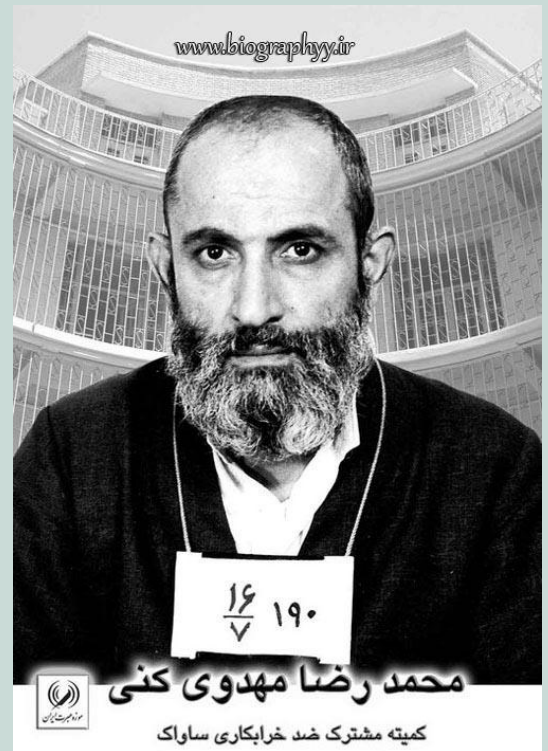

איתאללה מהדוי כני לצד
איתאללה עט'מא רוחאללה ח'ומיני

¹ מועצת המומחים ההנהגתית (מג'לסי ח'ברגאני רהברי), הידועה יותר כמועצת המומחים, היא מועצה בת 86 חברים, כולם אנשי דת, הנבחרת מדי שמונה שנים. בין סמכויותיה העיקריות, למנות ולפטר את המנהיג העליון של הרפובליקה האסלאמית ולאשר שינויים בחוקה. בפועל, הרוב המכריע של חבריה היו מתומכי ח'ומיני (שהיה המנהיג העליון בשנים 1979 – 1989) ושל ח'אמנהאי (המכהן בתפקיד זה מאז 1989), כך שאין היא יותר מאשר חותמת גומי עבור המנהיג העליון.

מיהו איתאללה מהדוי כני?

איתאללה מהדוי כני, בוגר הסמינרים הדתיים בקום, השתייך טרם המהפכה האסלאמית לחוג חסידי-תלמידיו של ח'ומיני (השניים הכירו בסמינר הדתי פיזיה ב-1948/9) אשר נהו אחר הגותו הפוליטית והצטרפו למאבקו הפוליטי נגד המונרכיה הפהלוית בראשות מחמד רזא שאה (מלך 1941 – 1979). אף שלא היה חבר במא'תלפה² הוא הוכנס בסוד פעילות הקבוצה בזכות קרבתו למחי אל-דין אנוארי, ממייסדי המא'תלפה.³

מהדוי כני במעצר הסאווא"כ

מידת קרבתו של מהדוי כני לח'ומיני השתקפה בתפקודו כנציג ח'ומיני לאיסוף מיסי הדת בתהראן בשנות השבעים בעת גלותו של ח'ומיני בנג'ף. כרבים אחרים בתנועת המהפכה, נעצר איתאללה מהדוי כני לסירוגין ע"י הסאווא"כ, המשטרה החשאית של השאה, ואף הוגלה לגלות פנימית לבוכאן (צפ'-מע' איראן) בצעד שנועד להצר את פעילותו הפוליטית.⁴ האמון הרב של החוגים המכתבים (קרי, נאמני ח'ומיני) בתקופת המעבר הרגישה בין הדחת המשטר

² ליגת הקואליציה האסלאמית (ג'מעית- מו'תלפה-י אסלאמי), הידועה בקיצור כמו'תלפה, נוסדה בראשית שנות ה-60 של המאה ה-20 כאיחוד של שלושה אגודות דתיות מסורתיות, נתמכות הבאזאר, תחת הנהגתו של האיתאללה רוחאללה מוסוי חומייני. היו אלו המו'תלפה שהיו פעילים בעיקר בהתקוממות של 1963 כאשר חומייני התנגד נמרצות נגד מדיניות המודרניזציה של מוחמד רזא שאה פהלוי. עם הגלייתו של ח'ומיני לעיראק ב-1964, הפך המואתלפה – בהנהגתם של האיתאללות בהשתי ומטהרי, אותם מינה חומייני בהיעדרו לתפקיד זה – למנוע העיקרי של הפצת נאומיו, הצהרותיו והוראותיו של חומייני ברחבי איראן, ובמהלך מהפכת 1978 – 1979 הם היו פעילים בארגון שביטות והפגנות. לאחר המהפכה המו'תלפה נבלעו אל תוך מפלגת הרפובליקה האסלאמית (חזבי-ג'מהורי-י אסלאמי), אך לאחר התפרקותה של זו, המו'תלפה התארגנו מחדש והפכו לאגודה ואח"כ גם למפלגה עצמאית. מבחינה פוליטית, המו'תלפה הם מחסידיו של רעיון שלטון חכם ההלכה (ולאית-י פקיה), מבחינה כלכלית – של אי-התערבות המדינה במסחר, ותרבותית – של קידוש הערכים האסלאמיים המסורתיים ושל צנזורה על המדיה והאומנויות.

³ על-אם-רזא ח'ואג'ה סרוי. ח'אטראת-י איתאללה מהדוי כני, תהראן: מרכז-י אסנאד-י אנקלאבי-י אסלאמי, 120.

⁴ ח'אטראת-י איתאללה מהדוי כני, 149, 457.

הפהלוי להקמת המשטר האסלאמי המהפכני החדש השתקף גם במינויו של מהדוי כני לחבר בוועדה לקבלת הפנים של ח'ומיני, שהיתה אמונה למעשה על אבטחת השלב הקריטי והרגיש ביותר דאז, בדמות חזרתו של ח'ומיני לאיראן מגלותו ב-1 בפברואר 1979.

מאז ניצחון המהפכה ונפילת השלטון המלוכני מילא האיתאללה מהדוי כני שורה של תפקידים חשובים ורבי-השפעה. הוא היה חבר ב"מועצת המהפכה" (שורא- אנקלאב) שהורכבה מנאמני ח'ומיני, וניהלה בפועל את המדינה בתקופת המעבר, תוך מאבק מתמיד ב"ממשלה הזמנית", שבראשה העמיד ח'ומיני את מהדי באזרגאן (1908-1995), ואשר זוהתה עם החוגים הליברליים-לאומיים. כפי שהסביר לימים מוחסן רזאאי (מפקד משה"מ בין השנים 1981-1997 וכיום מזכיר המועצה לקביעת האינטרס של המשטר), מינוי זה היה מהלך טקטי מוצלח מצדו של ח'ומיני, מהלך שנועד לתעתע בארה"ב ולהפחית את הסכנה למשטר מצד ארה"ב בשלבים הראשונים והרגישים של המהפכה. תפקיד משמעותי נוסף שהטיל ח'ומיני על איתאללה מהדוי כני עם כינון המשטר האסלאמי באיראן היה לעמוד בראש ועדות המהפכה (ה-כומיתה). ועדות אלו הוקמו עוד לפני המהפכה כיחידות הגנה שכונתיות נגד הכנופיות הפרו-מלוכניות שתקפו את המפגינים נגד השאה. בתור שכאלה, חבריהן ייצגו קוים אידיאולוגיים שונים, אשר היו מאוחדים בהתנגדותם לשאה. ברם אחרי המהפכה הכומיתה נשלט על-ידי המהפכנים האסלאמיים תומכי ח'ומיני, ופעילותו העיקרית התמקדה באבטחת ראשי המהפכה תומכי ח'ומיני ופירוק הקבוצות המהפכניות האחרות מנשקן והעברת הנשק תחת סמכות המשטר החדש בלבד.

בשנות השמונים, כיהן מהדוי כני בתפקידים שונים ובהם שר הפנים (1979-1981) ואף ראש ממשלה לזמן קצר (ב-1981) בעקבות ההתנקשות בראשי הממשלה מחמד-רזא באהנר. במקביל היה מהדוי כני ממייסדי אגודת הממסד הדתי הלוחם (ג'אמעה- רוחניאת-י מבארז) השמרנית (אשר ב-1987 התפצלה ממנה אגודת אנשי הדת הלוחמים, או מג'מע רוחניון-י מבארז הרפורמיסטית) ועמד בראשה. בנוסף, עמד מהדוי כני בראש האוניברסיטה ע"ש האמאם צאדק (הוקמה ב-1982) שאמונה על הכשרה אקדמאית של אישים פוליטיים הנאמנים למשטר. בהתאם לכך הצמיחה האוניברסיטה פוליטיקאים ואישים משפיעים במשטר, ובראשם סעיד ג'לילי, כיום נציג ח'אמנהאי במועצה העליונה לביטחון לאומי ובתקופת ממשלת אחמדי-נז'אד ראש צוות המו"מ הגרעיני, וכן עלי באקרי, שהיה סגנו.

עם פרוץ המשבר ב-1988 שנוצר בעקבות הביקורת שמתח איתאללה חוסין עלי מנתט'רי (1922 – 2009) על מדיניות המשטר, ביקורת שהביאה לסילוקו ממשרת היוזר לח'ומיני,⁵ היה איתאללה מהדוי כני חבר בוועדה לניסוח מחדש של חוקת המשטר. ניסוח מחדש של החוקה של הרפובליקה האסלאמית היה חיוני, בכדי לאפשר למועצת המומחים למנות את סייד עלי ח'אמנהאי (שהיה אז איש דת בדרגת ביניים של חג'ת אל-אסלאם) למנהיג העליון לאחר מות ח'ומיני (ולהעלותו לדרת איתאללה). כך, למשל, הדרישה המקדימה למרג'עיה כתנאי לאיוש המשרה הנעלה הושמטה. לאחר מכן היה מהדוי כני חבר במועצת המפקחים (שורא-י נגהבאן), הגוף שמסן מועמדים בבחירות למג'לס ולנשיאות בהתאם לנאמנותם למשטר בכלל, ואישית לח'אמנהאי בפרט. כמו כן היה חבר במועצת

⁵ להרחבה ראה: יוסי מנשרוף, " התמורה בהגותו של איתאללה חוסין עלי מנתט'רי: מאחד ממייסדי משטר שלטון חכם ההלכה למבקר החריף", בתוך המפרץ הפרסי: כיוונים חדשים במחקר אינטרדיסציפלינרי, בעריכת סולי שאהוור וערן סגל, תל אביב: כתב ווב הוצאה לאור – הסדרה האקדמית, 2014, 118.

המומחים, המתכנסת כאמור פעמיים בשנה מאחורי דלתות סגורות ודנה בענייני השעה החשובים ביותר של המשטר ומפקחת על פעילות המנהיג.

הרגישות הכרוכה בתפקידו של האיתאללה מהדוי כני כיו"ר מועצת המומחים, נגזרת מהסמכויות שחוקת המשטר העניקה למועצה הזו. כאמור, בכוחה של המועצה להדיח את המנהיג העליון אם הוא נמצא בלתי כשיר לתפקיד, ולשגר אליו אזהרות בעת הצורך. בנוסף לכך, 86 חבריה הם שבחורים את יורשו של המנהיג במידה והלה נפטר או פוטר. לכן, בחירתו ליו"ר המועצה במרץ 2011 היתה מכה אנושה למעמדו של עלי-אכבר האשמי רפסנג'אני, שהואשם באי-ציות לח'אמנהאי במהומות שפרצו ב-2009 בשל זיוף תוצאות הבחירות לנשיאות, ועקב כך להדחתו ממשרה בכירה זו. אף שיחסית ליתר בכירי המשטר, תפקידו ומעמדו הרגיש ורב ההשפעה של איתאללה מהדוי כני בצמרת האיראנית לא זכה להכרה משמעותית מחוץ למדינה, הוא התאפיין בעיקר בפעילות מאחורי הקלעים. כך, למשל, בחירתו ב-2011 לראשות מועצת המומחים מנעה את ניצחון הסיעה הרדיקלית-משיחית במשטר, בראשות איתאללה מחמד-תקי מצבאח יזדי.

מה כעת?

הבחירות הקרובות למועצת המומחים צפויות להיערך ב-2016. לפי תקנון המועצה, במקרה שיו"ר המועצה נפטר או אינו יכול למלא את תפקידו, על המועצה לבחור אחד מחברי המועצה בהתכנסות הדו-שנתית הקרובה שלה והלה אמור לכהן בפרק הזמן שנותר עד לבחירות. בשל רגישות הנושא, חבר וועדת הנשיאות, אחמד ח'אתמי, המקורב לח'אמנהאי, הכחיש ידיעות שנפוצו באיראן לפיהן וועדת הנשיאות התכנסה בחשאי כדי להיערך לבחירת היו"ר החדש של המועצה.⁶

לפיכך, הבחירות הקרובות – ואפשר שגם בחירת ממלא המקום עד לעריכתן – צפויות להיות מבחן כוח למחנה "המתיונות", בהובלת הנשיא המכהן חסן רוחאני והנשיא לשעבר האשמי רפסנג'אני. אכן, חוגים המזוהים עם נאמני ח'אמנהאי העלו חשש מ"כיבוש" מועצת המומחים על-ידי גורמים בלתי רצויים, ואף הגדירו זאת כ"פיתנה" (שם הקוד במשטר למהומות) מחודשת. בהעדר מפלגות אמיתיות באיראן (מצב שהוא המשך ישיר של הדיכוי הפוליטי שהפעילה גם המונרכיה הפהלווית בהקשר זה), היו"ר החדש ייבחר באמצעות קוליאציות שיורכבו בין חברי המועצה, כאשר כל אחד משני הצדדים – ח'אמנהאי מחד ורפסנג'אני ורוחאני מנגד – יבקשו לרתום מקסימום חברים לטובתם. ח'אמנהאי יבקש להכתיר לתפקיד מי מטעמו ואנשי שלומו, כאשר ההערכות לגבי האישים שעשויים לענות להגדרה זו הם, לעת עתה, מקורביו, האיתאללות מחמוד האשמי שאהרודי ומחמד יזדי, שמשמשים כיום סגן ראשון ושני של יו"ר מועצת המומחים בהתאמה. מחנה המתיונות לעומת זאת ינסה להשיב את רפסנג'אני לכס היו"ר, תפקיד שאף עשוי להקנות לו מעמד וקרש קפיצה לכס המנהיג, בהיעדרו של ח'אמנהאי ביום מן הימים.

* מר יוסי מנשרוף, דוקטורנט בחוג למזרח תיכון וחוקר במרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי, אוניברסיטת חיפה

⁶ תאבנאכ (איראן), 10.6.2014.